

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI FÖVQƏLADƏ HALLAR NAZİRLİYİ
MÜLKİ MÜDAFİƏ İŞİNİN TƏŞKİLİ ŞÖBƏSİ

**MƏKTƏBLİLƏRİN
TƏHLÜKƏSİZLİYİ**

НАХЧЫВАН - 2018

MƏKTƏBLİLƏRİN TƏHLÜKƏSİZLİYİ

Doğma yurdumuz, Vətənimiz – Azərbaycanın inkişaf tempi, təhlükəsizliyi və beynəlxalq nüfuzu bizim gələcəyimiz olan məktəblilərdən asılıdır. Məktəblilərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur.

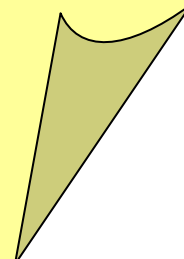

Muxtar respublikamızda da ümumtəhsil məktəbləri əsas və ən kütləvi tədris-tərbiyə qurumudur. Məktəblərdə şagirdlər yeni biliklərə yiyələnir, zəruri bacarıq və vərdişlərin formalaşdırır, hərtərəfli inkişaf etdirir, ilk təhsil və həyat dərslərini alırlar. Yaradıcılıq bacarıqlarının aşkarlanması, həmyaşdqları ilə ünsiyyət, keçirilən müxtəlif oyunlar, idman yarışları məktəblilərə müsbət enerji və yaxşı əhval-ruhiyyə bəxş edir.

Bugün Naxçıvan Muxtar Respublikasında 216 məktəbdə 47387 şagird, o cümlədən Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseylə birlikdə, 48029 şagird təhsil alır.

Müasir dövrdə elm texnikanın sürətlə inkişaf etməsi, ətraf mühitdə çirklənmənin artması ilə insanlar daim təbii, texnogen və ictimai amillərin törətdiyi mənfi halların təsirinə məruz qalırlar. Muxtar respublikamızın ərazisində də zəlzələ, sel, subasma, daşqın, torpaq sürüşməsi, radioaktiv zəhərlənmə və başqa bu kimi təbii və texnogen xarakterli hadisələr ehtimal olunur. Ümumtəhsil məktəblərində 2,5,6-cı siniflərdən başlayaraq mülki müdafiə dərslərində yaşadığımız regionda hər hansı ehtimal olunan fəvqəladə hadisə, bu zaman davranış, özümüzə və başqalarına vaxtında düzgün ilk yardım qaydaları nəzəri və əməli məşğələlər üzrə keçirilir.

Hər bir məktəblinin təhlükəsizliyinin qorunması üçün şagird təhsil ocağında olarkən müəyyən qaydaları bilməlidir. Məktəb binasında, məktəbyanı ərazidə, dərslərdə, tədbirlərdə onun sağlamlığına və həyatına təhlükə törədə biləcək zərərli amillərin potensial təhlükələrini müəyyənləşdirməlidir. Harada, nə zaman, hansı səbəbdən fəvqəladə halların baş verməsi və nəticələrinin aradan qaldırılması yolları, müxtəlif fəvqəladə hallar zamanı bina və tikililərdən təxliyə olunmaq, ilk tibbi yardım göstərilməsi qaydalarını öyrənməlidirlər.

I.BÖLMƏ

FÖVQƏLADƏ HALLARDA MƏKTƏBLİLƏRİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ

FÖVQƏLADƏ HALLAR

Bəşər sivilizasiyasının tarixi dövrlərinə nəzər salsaq, onun inkişafının daima təbii, texnogen, epidemioloji, sosial və digər xarakterli fəvqəladə hallarla sıx surətdə bağlı olduğunu bilirik.

Cəmiyyətin formalaşdığı ilkin mərhələlərdə təbii xarakter daşıyan fəvqəladə hallar, yəni baş vermiş zəlzələlər, fırtınalar, vulkan püskürmələri, uçqunlar, sellər, daşqınlar, subasmalar, leysan yağışları, şiddətli küləklər, aşağı və yüksək temperaturlu hava şəraiti, quraqlıqlar insanları vahiməyə salırdı.

Orta əsrlərdə baş verən epidemioloji xarakterli fəvqəladə hallar insanlara dəfələrlə faciə və sarsıntılar yaşatmışdır. Taun, vəba və çiçək kimi yolxucu xəstəliklər milyonlarla insanın həyatına son qoymaqla, əhali sayında kəskin azalmalara səbəb olmuş, epidemiyalar nəticəsində şəhərlər, ölkələr, hətta qitələr belə məhv olmaq təhlükəsi ilə qarşılaşmalıdır.

Texnogen xarakterli fəvqəladə hallar adətən insanların yaşadıkları və fəaliyyət göstərdikləri ərazilərdə baş verir. İnsanlar həyat şəraitlərinin yaxşılaşdırılması üçün dövrün tələblərinə uyğun texnika və texnologiyalardan istifadə edirlər. Lakin iş prosesində baş verən səhlənkarlıq halları istehsalat sahələrində qəzaların yaranmasına gətirib çıxarır. Son illər dünyada baş verən fəlakətlərin statistikasına və vurduqları ziyanların dərəcəsinə nəzər salsaq, ən böyük təhlükəli vəziyyətlərin məhz insanlar tərəfindən yarandığını görə bilirik. Atom reaktorlarında qəza, zavodlarda partlayış,

təyyarələrin düşməsi, avtomobillərin və qatarın toqquşması və s. bu kimi hadisələr tez-tez eşitdiyimiz xəbərlərdir.

Fəvqəladə hallar (FH)-baş verən qəzalar zamanı təhlükəli hallar, fəlakət və ya digər bədbəxt hadisələr nəticəsində ətraf mühitə və insan səhhətinə ziyanlar vuran, insanların həyat fəaliyyətinin pozulmasına gətirib çıxaran, bəzən isə insan tələfatına səbəb olan bir vəziyyətdir.

FÖVQƏLADƏ HADİSƏLƏRİN TƏSNİFATI

Təbii xarakterli FH

- Atmosfer yağıntıları
- Fırtına
- Zəlzələ
- Vulkan püskürməsi
- Kosmik obyektlər
- Qar uçqunu, sel,
- sürüşmə, karst
- Daşqın, sunami
- Şiddətli külək
- Duman, toz
- Havanın ekstremal vəziyyəti:
- İsti və soyuq temperatur

Texnologiya xarakterli FH

- Nəqliyyat qəzaları
- Partlayışlar
- Yanğınlar
- Hidrotexniki qurğuların dağılması
- Civənin dağılması
- Radioaktiv obyektlərdə FH
- Kimyəvi təhlükəli obyektlərdə FH

Sosial xarakterli FH

- Müharibələr
- Təhlükəli və pis vərdişlər
- İnsanların kütləvi toplanması
- Dələduzluq
- Uşaq oğurluğu
- Cinayətkarlıq

Ekoloji xarakterli FH

- Bitki və heyvanların tükənməsi
- Atmosferin çirklənməsi
- Təbii mühitin çirklənməsi
- Torpaqların şoranlaşması və bataqlaşması
- Su ehtiyatlarının tükənməsi

TƏBİİ XARAKTERLİ FÖVQƏLADƏ HADİSƏLƏR ZAMANI MƏKTƏBLİLƏRİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ

Təbii fəlakətlər – geniş miqyasda baş verən, əhəlinin normal həyat və yaşayış tərzini pozan, maddi və mənəvi sərvətləri dağıdıb məhv edən təbiət hadisələridir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə Yer kürəsində baş verən təbii fəlakətlərin 40%-i daşqınların, 20%-i tropik siklonların, 15%-i zəlzələlərin, 15%-i quraqlıqların, 10%-i isə digər hadisələrin payına düşür.

Dünyada baş verən təbii fəlakətlərin sayı ildən ilə artır. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin məlumatlarına əsasən XX əsrdə baş verən təbii fəlakətlər 11 mln. insan həyatına son qoymuşdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında ehtimal olunan təbii fəlakətlərə zəlzələ, sel, daşqın, sürüşmə təbiət hadisələri daxildir.

**Hər bir məktəbli ehtimal olunan
təbii fəlakətlər əvvəlcədən hazırlıqlı
olmalı, hadisə vaxtı düzgün davranış
qaydalarına riayət etməlidir**

Zəlzələ haqqında hər məktəbli nələri bilməlidir?

Zəlzələlər çox qorxunc, təhlükəli, idarə olunmayan, qəfil yaranan və sürətlə yayılan təbii fəlakət hadisəsidir. Dağıdıcı gücünə görə zəlzələlər təbii fəlakət hadisələri arasında daha mühüm yer tutur. Onlar planetimizin geosinklinal yerlərində, istənilən zaman baş verə bilər. Təxminən hər il planetimizdə bir neçə milyon – çox zəif, 150 min-

zəif, 19 min-orta, 7 min-güclü, 150-dağıdıcı zəlzələ hadisəsi qeydə alınır.

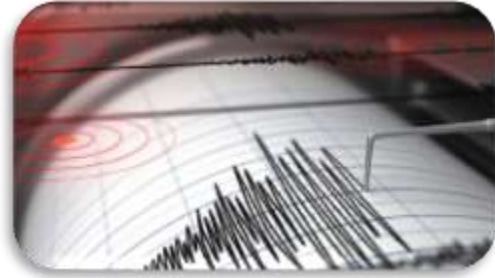
Zəlzələlər çoxsaylı insan tələfatı və iqtisadi itkilərlə nəticələnir. Alimlər hesab edir ki, zəlzələlər hər zaman ən təhlükəli təbiət hadisəsi olaraq qalacaqdır.

Azərbaycan seysmik cəhətdən fəal Alp-Himalay qurşağında yerləşdiyi üçün müxtəlif ərazilərində, xüsusilə Gəncə, Şamaxı, İsmayıllı,

Naxçıvan regionlarında zəlzələ ehtimalı daha çoxdur.

Hər bir zəlzələ külli miqdarda enerjinin Yer səthinə çıxması ilə müşayiət olunur.

Bu göstəricinin ölçülməsi üçün şərti vahid kimi **maqnituda (M)** istifadə olunur. O, zəlzələ ocağında olan enerjinin miqdarını xarakterizə edir və **Rixter** cədvəli üzrə ballarla ölçülür. Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində 7-8 bal gücündə zəlzələ zonasında yerləşir.

Zəlzələ zamanı müxtəlif gücə malik olan bir neçə yeraltı təkan müşahidə olunur. Birinci təkanın müddəti bir neçə saniyə (15-20 saniyə) çəkir. “Qızıl dəqiqələr” də adlandırılır. Onun ardınca isə adətən növbəti təkanlar – **aftershoklar** baş verir. Təkanlar arasında olan müddət bir neçə saniyə, dəqiqə, saat, hətta sutkaya qədər davam edə bilər.

Zəlzələlər Yerın tərkində yaranarkən gurultu və uğultularla müşayiət olunur. Yer səthində eni bir neçə metrə çatan çatlar yaranır, yer titrəyir bina və qurğular dağılır, şəhərlər və kəndlər yerlə-yeksan olur. Çox zaman zəlzələlər kütləvi yanğınlara, yeraltı layların qalxıb-enməsinə, uçqunlara, sürüşmələrə və sellərə səbəb olur. Yeraltı təkanlar zamanı yaşayış evləri, obyektləri, hidrotexniki və nəqliyyat qurğuları qismən və ya tamam zədələnir, landşaftın görünüşünü dəyişir, iqtisadiyyata ziyan dəyir, insanlara xəsarət yetirir və hətta onların ölümünə səbəb olur. Əgər zəlzələnin ocağı okean sularındadırsa, bu hündür sunami dalğalarının yaranmasına səbəb olur ki, bunun da nəticəsində sahiləni ərazilərdə bədbəxt hadisələr baş verir.

Zəlzələlərin nəticələri:

- Tikililərin uçması, insanların uçqunlar altında qalması, elektrik vurma, qaz, tüstü, alov və su ilə bağlı insanların xəsarət alması və ya ölüm halları. Təlaş, əsassız və təhlükəli hərəkətlər. zərərçəkənlərə yardımın vaxtında göstərilməməsi.
- Sobaların, elektrik şəbəkələrinin, yanacaq, qaz, tezalovlanan material olan anbarların zədələnməsi nəticəsində baş verən yanğınlar.
- Atom enerjisi, kimya sənayesi, kommunal təsərrüfat obyektlərində olan anbarların, kommunikasiyaların, texnoloji avadanlıqların dağılması nəticəsində radioaktiv, kimyəvi cəhətdən təhlükəli və s. digər təhlükəli maddələrin ətraf mühitə atılması.
- Nəqliyyat qəzaları və onun nəticəsində yaranan fəlakətlər.
- Həyat üçün vacib olan kommunikasiya sistemlərinin, o cümlədən elektrik şəbəkələri, su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin pozulması.

Faydalı məsləhətlər

➤ Baş vermə ehtimalı artan zəlzələnin əlamətləri: bina və çilçiraqların silkələnməsi, qab əşyalarının toxunaraq cingildəməsi və yerə düşməsi, uğultulu səslər və s. Bu kimi hallar yarandıqda təcili binanı tərk etmək, bütün insanları oradan çıxarmaq və ya otağın təhlükəsiz yerlərində dayanmaq lazımdır. Zəlzələ insanları xilas etmək üçün lazım olan vaxt 15-20 san-dən çox olmur.

➤ Zəlzələnin ani yaranmasına baxmayaraq, sakitliyə riayət etmək, özünəinamlı davranmaq, cəld hərəkət etmək və təhlükəsizlik qaydalarına riayət etmək lazımdır. Bütün davranış hərəkətləriniz öz həyatınızı xilas etməyə və zərər çəkənlərə köməklik göstərməyə yönəldilməlidir.

➤ Zəlzələ zamanı ən təhlükəsiz yerlər tikililərdən, inşaat qurğularından uzaq yerlər (meydançalar) hesab olunur. Əgər zəlzələ Sizi maşında olarkən haqlayıbsa, maşını tikililərdən və hündür ağaclardan uzaq yerdə saxlamaq, maşından çıxmadan təkanların sonunu gözləmək lazımdır.

➤ Əgər binanın üçüncü mərtəbəsinə qədər hündürükdə yaşayırsınızsa, binanı tərk edə bilərsiniz. Binanı ilk təkandan sonra tez və ən qısa yolla tərk etmək lazımdır. Binanın hündürlüyünü nəzər almaqla, kənarlaşıb təhlükəsiz yerə getmək lazımdır. təxliyə olmaq

➤ Özünüzlə yalnız əşyaları, sənədləri və qiymətli əşyaları (pulu) götürmək lazımdır. Təhlükəsiz yerə su, ərzaq ehtiyatı və tibbi ləvazimatlar götürməklə, cəld yerləşmək lazımdır

➤ Zəlzələ zamanı hərəkət liftlərindən istifadə etmək olmaz. Zəlzələ zamanı binanın damına çıxmaq, pilləkənlərdə və nərdivanlarda dayanmaq olmaz

➤ Mənzili və ya fərdi yaşayış evlərini tərk edərkən bütün elektrik və qaz cihazlarını söndürmək lazımdır. Əlavə işlərə vaxt sərf etmək məsləhət görülmür.

➤ Ən optimal dayanma üsulları aşağıdakılardır: çömbələrək oturmaq, baş və üzü əllərlə örtmək; üzü daşıyıcı divara tərəf durmaq; daşıyıcı konstruksiyalar boyunca üzü üstə uzanmaq. Zəlzələ zamanı mənzilin bütün sakinləri təhlükəsiz yerlərə toplanmalı, uşaqlar mərkəzdə bir-birinə sıx dayanmalıdırlar.

➤ Zəlzələ təkanları baş verərkən küçədəsinizsə, dərhal tikililərdən, hasarlardan və müxtəlif dirəklərdən təhlükəsiz məsafəyə qədər uzaqlaşın. Zəlzələ zamanı bina və tikililər dağılarkən insan üçün real təhlükə aşan divarlar, müxtəlif konstruksiyalar, şüşə eyvanlar, dam örtükləri, reklam lövhələri və s. ola bilər. Tikinti konstruksiyalarının aşma ehtimalı olduğundan, qismən dağılmış tikililərə yaxınlaşmaq olmaz.

***Unutmayaq ki, zəlzələ
zamanı vaxtında düzgün
davranış qaydalarını
yerinə yetirsək, itkinin
sayını minimuma endirə
bilərik...***

Sel, daşqın zamanı məktəblilər hansı davranış qaydalarını bilməlidir?

Sel, daşqın qarın və buzlaqların əridiyi və yağışların ən çox yağdığı dövrdə baş verir. Çaylarda suyun artması, səviyyəsinin qalxması, yatağın tamamilə su altında qalması, çox vaxt daşqın hadisəsi ilə nəticələnir. Bu isə ətrafda olan yaşayış məntəqələrinə, təsərrüfat sahələrinə, dəmir və şose yollarına, sosial infrastruktura böyük ziyan vurur.

Daşqınlar bəşəriyyətin inkişaf tarixində tez-tez baş verən və fəlakətli təbiət hadisələrindən biri sayılır. Dünyada hər il baş verən təbii fəlakətlərin 32%-i, vurulan ziyanların isə 30%-i sel və daşqınların payına düşür.

BMT –nin verdiyi məlumatlara əsasən XX əsrin təkcə son 10 ili ərzində dünyada 250 mln-dan artıq insan daşqınlardan ziyan çəkmiş, 9 mln insan isə həlak olmuşdur.

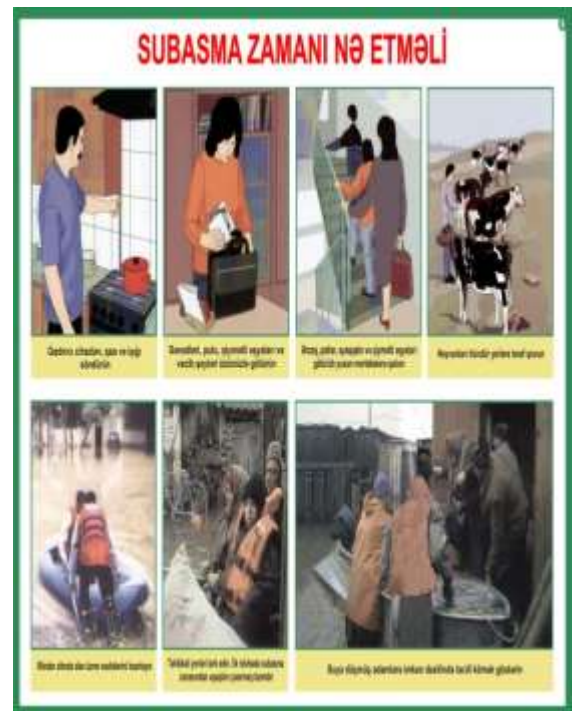
Sel və daşqınların əsas səbəbləri uzun müddət davam edən leysan yağışları, qarların və buzlaqların intensiv əriməsi, güclü küləklərin suyu çayların mənsəbinə və dəniz sahillərinə qovması, çaylarda suyun məcralarında tıxanma və yığılması, hidrotexniki qurğularda baş verən qəzalar, böyük həcmdə yeraltı suların səthə çıxması, sunami və s.

Sel və daşqına necə hazır olmalı:

Əgər yaşadığımız ərazi tez-tez sel və daşqına məruz qalırsa:

- yaxınlıqda olan su basmayan yüksəkliklərin yerini və oraya gedən ən qısa yolları əvvəlcədən öyrənin;
- içində müəyyən qədər ərzaq və su, tibb çantası, vacib sənədlər, pul, fənər və isti paltar olan ehtiyat çantasını həmişə əl altında saxlayın.

Sel və daşqın zamanı nə etməli:

- təhlükə yarandıqda və təxliyə haqqında göstəriş verildikdə əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş təhlükəsiz əraziyə gedin;
- evdən çıxarkən qaz, su və elektrik enerjisini ümumi şəbəkədən söndürün, qapı və pəncərələri möhkəm bağlayın;
- vaxt imkan verirsə, vacib saydığınız əşyaları evin yuxarı mərtəbəsinə və ya çardağa qaldırın, həyətdə suyun apara biləcəyi zəruri əşyaları yerindəcə bərkidin və ya təhlükəsiz yerə yığın;
- evi tərk edə bilmədikdə, yardım gələndək, yaxud suyun səviyyəsi enəndək yuxarı mərtəbədə və ya çardaqda qalın. Gündüz taxta parçasına bağlanmış aydın görünən parça, gecə isə işıq və ya səs vasitələri ilə yardım üçün siqnal verin;

- su basmış ərazini müstəqil olaraq yalnız təcili yardım ehtiyacı, suyun səviyyəsinin sürətlə qalxması, xilasedicilərin gəlməsinə ümid olmadıqda tərk edə bilərsiniz;

- suda rahat hərəkət etmək üçün ağır və dar geyimləri çıxarın. Yardım gələndək suyun üzərində qalmağa imkan verəcək batmayan əşyadan yapışın (avtomobil şini, taxta əşya və s.). Suyun axını istiqamətində üzün, gücünüzə qənaət edin.

Sel və daşqından sonra nə etməli?

Su çəkildikdə yalnız müvafiq qurumların icazəsindən sonra evə qayıda bilərsiniz

İçməli su mənbəyindən müvafiq sanitariya yoxlamasından sonra istifadə edin.

Evə qayıtdıqda qaz və elektrik təchizatı sisteminin sazlığına əmin olmadan onları yandırmayın

Yoluxucu xəstəliklərin yayılmaması üçün daşqın və sel sularının gətirdiyi zibili tez yığıdırıb həyət və evi təmizləyin

Əgər yaşadığınız bölgədə torpaq sürüşməsi təhlükəsi gözlənilirsə məktəblilər nəyi bilməlidir?

Torpaq sürüşmələri, dağ süxurları, torpaq kütlələrinin dağ yamacları, yarıqlar, çay, göl, dənizlərin sıldırım sahilləri boyu öz ağırlığının təsiri altında sürüşərək yerini aşağıya doğru dəyişməsidir. Sürüşmə kütlələri müxtəlif süxurlardan təşkil olunub ki, onlar arasında tarazlığın pozulması davamlılığın zəifləməsinə səbəb olur.

Torpaq sürüşmələri, sellər və uçqunlar təsərrüfatlara, tikililərə, təbii mühitə böyük ölçüdə zərər verməklə itkilərə səbəb olur və insan həyatı üçün təhlükə törədir. Onların əsas zədələyici faktorları hərəkət edən və yerini dəyişən dağ süxurlarıdır. Onların təsiri nəticəsində binalar, tikililər dağılır, kənd təsərrüfatı obyektləri, meşə massivləri süxur layları ilə örtülür, çayların yataqlarının və təbii landşaftın dəyişməsinə, insanların həlak olmasına səbəb olur. Bir çox hallarda bu təhlükəli geoloji hadisələr dağlıq yerlərində yerüstü nəqliyyat üçün təhlükə yaradır, körpülərin dayaqlarını, relsləri, avtomobil yollarını zədələyib dağıdır, elektrik və rabitə xətlərini, neft kəmərlərini, hidroelektrik stansiyalarını, yaşayış məntəqələrini sıradan çıxarır.

Sürüşmələrin növləri

Təbii

- *yamaclarda sıldırımların böyüməsi;*
- *torpaqda olan əsasının su kütlələri ilə yuyulması.*

Süni (antropogen)

- *yol çəkilməsi zamanı yamacların dağıdılması;*
- *məşələrin qırılması.*

Sel, torpaq sürüşməsi və uçqun təhlükəsi olduqda müəyyən zaman çərçivəsində əhalinin, kənd təsərrüfatı heyvanları və avadanlıqlarının təhlükəsiz yerə təxliyəsi həyata keçirilir. Öncədən təxliyə həyata keçirilərkən, tərk edilən mənzillərdə qalan, özünüzlə apara bilmədiyiniz qiymətli əşyaları nəmişliyin təsirindən qorunan bir yerdə qoymanız, qapı pəncərələri kip bağlamanız lazımdır. Elektrik xətlərini ayırın, qaz və suyu bağlayın, tezalısan və zəhərli maddələri evdən çıxarıb vaxt itirmədən zirzəmilərdə və ayrıca çalalarda basdırın.

Əgər öncədən xəbərdarlıq olmayıbsa, əhali baş verən təhlükənin yaxınlaşdığını gördükdə evdəki qiymətli əşyalar haqqında düşünməyərək sərbəst surətdə təhlükəsiz yerə doğru hərəkət etməlidir. Bu zaman yaxınlaşan təhlükə haqqında qonşularınızı xəbərdar edin.

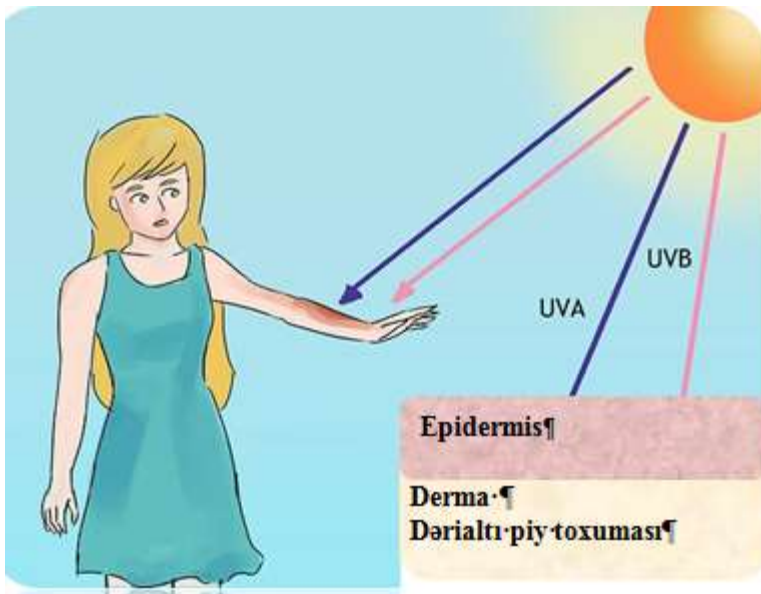
Təhlükədən tez uzaqlaşmaq üçün yaxınlıqda olan təhlükəsiz yerə doğru hərəkət yolunu bilmək lazımdır. Bu yollar təhlükənin hərəkət istiqamətini bildirən proqnozlar əsasında müəyyən edilir. Yolda hərəkət edərkən xəstə insanlara, yaşlılara, uşaqlara kömək etmək lazımdır.

Sürüşmə və sel təhlükəli zonalarda yaşayan əhali bu təbii hadisələr, onların xarakteristikası, istiqamətləri haqqında məlumatlı olmalıdırlar. İnsanların öncədən məlumatlandırılması hadisə baş verdikdə yarana biləcək stress halları və panikanın qarşısını alır.

Ekstremal hava şəraitində məktəblilər nələri bilməlidir?

Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisi kəskin kontinental iqlim şəraitində yerləşir. Havaların temperaturunun kəskin dəyişməsi nəticəsində günvurma, istivurma, donvurma kimi xoşagəlməz hallar yaranır. Belə hallar baş verdikdə hər kəs kimi məktəblilərin də təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır. Günvurma, istivurma donvurma kimi hallar yaşandıqda özünə və başqalarına ilk yardım qaydaları öyrədilməlidir...

Günvurma və istivurma

Günvurma və istivurma. İnsanın uzun müddət günəş şüaları altında və ya havalandırılmayan otaqda olması gün və ya isti vurma ilə nəticələne bilər.

Zərərçəkəni sərin və ya kölgəyə yerləşdirərək, paltarını çıxarmaq, başına və üzünə qoruyucu krem və ya yağ sürməklə yanaşı, ürək nahiyəsinə soyuq bir şey qoymaq, bol miqdarda maye içirtmək, lazım gəldikdə isə süni tənəffüs vermək və ürəyin qapalı masajın etmək lazımdır.

Günvurma- birbaşa günəş şüaları ilə başın həddindən artıq qızması nəticəsində insan orqanizminin xəstə vəziyyətinə düşməsidir.

Zərərçəkəndə ürək bulanması, öyümə, burundan qanaxma, bəzi hallarda görmə qabiliyyətinin pozulması, nəbz fəaliyyətinin və tənəffüsün dayanması müşahidə oluna bilər.

İstivurma - uzun müddət ərzində havası dəyişdirilməyən otaqda (hamamda, avtobusda, isti qapalı otaqda), qalması zamanı, çölə çıxarkən havaya uyğun olmayan çox isti paltar geyinmə hallarında, çimərlikdə voleybol, futbol və s. oyunlar oynayarkən baş verir. Uşaqların və yaşlı adamların orqanizmində istilik mübadiləsi zəif şəkildə tənzimləndiyi üçün istivurma onlarda daha tez-tez baş verir.

İstivurma zamanı ilk baxışda kifayət qədər sağlam görünən insan əzgin olur, onun temperaturu 40⁰C və daha artıq dərəcəyə yüksəlir, qıcolma, sayıqlama, qarabasma, uzun əvvəlcə qızarması, daha sonra avazlanması, baş ağrısı, baş gicəllənməsi, qulaqlarda səs-küy, susuzluq və ürək bulanması kimi halları müşahidə olunur.

Faydalı məsləhətlər

➤ Günvurma və istivurma halında zərərçəkəni sərin yerə aparmaq, başını yuxarı qaldırmaq, paltarının düymələrini açmaq, üzünə su çiləmək, alnına kompres qoymaq, soyuq su içirtmək lazımdır.

➤ Daha ağır hallarda zərərçəkəni soyuq suda isladılmış mələfəyə bürümək və naşatır spirtində isladılmış pambıq iylətdirmək lazımdır.

➤ Ürəyin və tənəffüsün fəaliyyətində ağır pozuntular yaranıbsa, süni tənəffüs verilməli və ürəyin qapalı masajı edilməlidir.

➤ Zərərçəkənin vəziyyəti daha da ağırlaşsa, dərhal "təcili yardım" çağırmaq və ya ilk tibbi yardım göstərdikdən sonra onu

mümkün qədər tez bir zamanda yaxınlıqdakı tibb müəssisəsinə çatdırmaq lazımdır.

Donvurma.

Donvurma. Soyuq hava dedikdə, 0°C -yə yaxın və ya daha aşağı hava temperaturu başa düşülür. Azərbaycanda havanın ən aşağı temperaturu -33°C Naxçıvanda qeydə alınmışdır. Havanın aşağı temperaturu həddindən artıq təhlükəlidir. Belə bir şəraitdə məktəblilərin təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır.

Soyuq hava insan orqanizmində hərarətin intensiv şəkildə itirilməsinə səbəb olur, ağrı hissiyatını zəiflədir, əzələlərin gücünü və reaksiya sürətini azaldır, iradəni, fikri dumanlandırır, hərəkəti iflic edir, xoş olmayan hisslər yaradır. İnsan bədəninin orta temperaturu $36,6^{\circ}\text{C}$ -dir. Bu göstəricinin 30°C -yə və daha aşağı düşməsi insan orqanizminin soyumasına, yəni hipotermiyaya gətirib çıxarır ki, nəticədə bərpa olunmaz dəyişikliklər və klinik ölüm, bədən temperaturu $24-25^{\circ}\text{C}$ olduqda isə ölüm halları qaçılmaz olur. Soyuq havanın orqanizmə uzun müddətli təsiri soyumaya, həddindən artıq soyumaya və sonda donmaya gətirib çıxara bilər.

Orqanizmin həddindən artıq soyuması ilə yanaşı havanın aşağı temperaturu, yüksək rütubətlik və küləkli hava bədənə donmasına səbəb ola bilər. Donma dedikdə, toxumaların soyuğun təsiri altında nekrozu (ölməsi) və ya iltihabı başa düşülür. Çox hallarda bədənə açıq yerləri (əllər, üz, boyun, ayaqlar) daha tez donur. İslanmış paltar və ayaqqabılar, pis qidalanma, isti yeməklərin və isinmək üçün heç bir imkanın olmaması, yorğunluq, qanın aşağı düşməsi, xəstəlik halları donma ehtimalını daha da artırır.

**Donmanın dörd mərhələsi
müəyyən edilmişdir**

I mərhələ -

Dərinin solğunlaşması və qızarması, zədələnmiş sahənin şişməsi və iltihabı, zədələnmə yerində ağrının və acışmanın yaranması, dəridə sulu qabarıqların ortaya çıxması

II mərhələ

Qan dövranının pozulması, zədələnmiş sahənin qaralması, şişməsi, qabar bağlaması və şəffaf maye ilə dolması

III və IV mərhələlər

- Dəri, əzələ, vətər və oynaqların məhvi, bədən temperaturunun aşağı düşməsi, hissiyyatın itməsi, irinlərin yaranması

Donmanın qarşısını almaq üçün əsas profilaktik tədbirlər aşağıdakılardır:

- geyim, ayaqqabı, təchizat və qida məhsullarının düzgün seçilməsi;
- soyuğun örtüksüz sahələrə təsir müddətinin minimuma endirilməsi;
- mütəmadi edilən aktiv hərəkətlər;
- bədənə örtüksüz sahələrinə nəzarət, donma prosesinin başlanmasını ayırd etmək bacarığı, yardım göstərmək üçün lazımi tədbirlər görmək;
- bədənə açıq, donmuş yerlərini isti yerlərə toxunduraraq isitmək: əlləri qoltuq altına və ya ayaqların arasına qoymaq, əlləri qulaqlara, buruna və yanaqlara yaxınlaşdırmaq və s.

Əgər yuxarıda tədbirlərin görülməsi gözlənilən nəticəni vermirsə, zədələnmiş sahələr göyərmişsə, o zaman toxumaların

tamamilə ölməsinin və qanqrenanın qarşısının alınması üçün zərərçəkəni dərhal xəstəxanaya çatdırmaq lazımdır.

İnsan soyuq havada olan zaman əsas məsələ istiliyin təmin edilməsidir. Bu məqsəd üçün oddan istifadə

Soyuğa
şərtlərdən
geyimlə

isti geyimlərdən, sığınacaqlardan, etmək və hərəkətli olmaq lazımdır. qarşı davamlı olmağın əsas biri isti geyimlərdir. Çoxqatlı üstünlük vermək lazımdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, havanın aşağı temperaturu şəraitində hətta ən isti geyim belə orqanizmdə istiliyi yalnız qısa müddət ərzində qoruya

bilər. Soyuq hava şəraitində ilk növbədə ayaqqabıları və ayaqların qızdırılmasına diqqət yönəldilməlidir. Adi ölçüdə bir iki ölçü böyük ayaqqabı götürmək lazımdır. Bu normal qan dövranını təmin edəcək və ayaqların donmasına imkan verməyəcəkdir. Əllərin soyuqdan etibarlı müdafiəsini çoxqatlı əlcəklər təmin edir.

***Unutmayaq ki,
ekstremal hava
şəraitlərində (günvurma,
istivurma və donvurma)
düzgün davranış qaydaları
yerinə yetirilsə, vaxtında ilk
yardım göstərilsə
zərərçəkənlərin sayını
minimuma endirmək olar.***

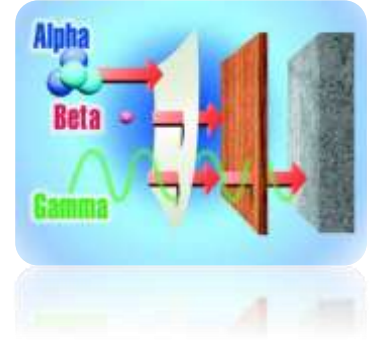
**Texnogen xarakterli
fövqəladə hadisələr**

**Radiasiya bizim üçün nə
dərəcədə təhlükəlidir?**

Radiasiya dedikdə əsasən ionlaşdırıcı radiasiya başa düşülür. Bir maddənin atom molekulunda neytralların sayı protonların sayından çoxdursa, bu cür maddələr sabitsizlik göstərir, tərkibindəki neytronlar alfa, beta, qamma kimi şüalar yayaraq parçalanırlar. Ətrafa bu şəkildə şüa saçan maddələrə radioaktiv maddələr deyilir.

Planetimizdə şüalanmaya məruz qalmayan yer yoxdur. Mütəxəssislər hesa edirlər ki, məhz radioaktiv şüalanmanın mutasiya törətmə qabiliyyəti bioloji növlərin fasiləsiz təkamülünün əsas səbəbi olmuşdur. Radiasiya fonu Yer kürəsində həyatın əsas şərtlərindən biridir. Radiasiya fonunun süni (laborator şəraitdə) azaldılması canlı orqanizmlərin bölünməsi və inkişafını 30-50% azaldır. Yüksək radiasiya səviyyəsinin törətdiyi təhlükələri bilmək, onlardan uzaqlaşmaq, zərurət olduqda isə radioaktiv təhlükə şəraitində necə yaşamağı bilmək lazımdır.

Radiasiyanın təsiri nəticəsində insan orqanizmində bioloji proseslərin gedişi və maddələr mübadiləsi pozulur. Udulmuş radiasiya dozəsindən və insan

orqanizminin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, orqanizmdə bərpa olunan və bərpa olunmayan dəyişikliklər baş verir. Az doza ilə zədələnmiş toxumalar öz funksional fəaliyyətlərini bərpa etsələr də, yüksək dozanın uzunmüddətli təsiri müəyyən orqanların və bütövlükdə orqanizmin bərpa olunmayan zədələməsinə gətirib çıxarır.

Bu gün “Qafqazın saatlı bombası” adlandırılan Metzamor Atom Elektrik Stansiyası doğma yurtdumuz – Azərbaycan, Naxçıvan Muxtar Respublikası üçün radioaktiv zəhərlənmə təhlükəsidir. Metzamor Atom

Elektrik Stansiyasında qəza əsasən təbii fəlakət və ya reaktorda partlayış nəticəsində baş verə bilər. Hər iki halda muxtar respublikanın ərazisi radioaktiv maddələrlə çirklənməyə məruz qala bilər, ərazimiz “Radiasiya təhlükəsi - M” radioaktiv çirklənmə zonasına çevrilə bilər. AES-də reaktorun partlayışı zamanı radioaktiv buludun meteoroloji şəraitdən asılı olaraq (küləyin sürəti 5 m/san) muxtar respublika ərazisinə çatma müddəti **4,5 saat**, çirklənmə zonasının uzunluğu **284 km**, eni **18,4 km**, sahəsi isə **4110 km²** ehtimal olunur. Qəza nəticəsində muxtar respublikanın təqribən 280 min əhalisi radioaktiv çirklənməyə məruz qala bilər. Radioaktiv bulud keçən ərazilərdə radioaktiv maddələr yerə çökərək ərazini, havanı, binaları, su hövzələrini, ərzaq xammalını, yeyinti məhsullarını və ot-ələfi zəhərləyə bilər.

Radioaktiv çirklənmədən qorunmanın əsas üsulları:

Əhali radioaktiv çirklənmə təhlükəsi haqda əvvəlcədən xəbərdarlıq vasitələri ilə xəbərdar edilməlidir

Fərdi mühafizə vasitələrindən (əleyhqaz, respiratorlar), onlar olmadıqda – pambıqlı tənzifli sarğılarından istifadə olunmalıdır. Əgər siz küçədəsinizsə, təcili surətdə tənəffüs orqanlarınızı mühafizə edin - burnunuzu və ağızınızı şərf və ya nəm dəsmalla qapayın. Təcili surətdə evə gəlin, üst paltarlarınızı çıxarın və duş qəbul edin. Bütün pəncərə və qapıları mümkün qədər kip bağlayın. Profilaktika məqsədilə bir tablet olmaqla (iki yaşına qədər uşaqlara dördə bir tablet) bir həftə ərzində kalium yod qəbul edin. Evdə kalium yod tabletkası yoxdursa, bir stəkan suya 3-5 damcı yod məhlulu damızdıraraq (uşaqlara 1-2 damcı) için.

➤ Radiasiya əleyhinə preparatlar profilaktik məqsədlərlə istifadə olunmalıdır;

➤ Radiasiya ilə çirklənmiş suyun, ərzağın istifadəsi tam istisna olunmalıdır;

➤ Əhali çirklənmiş ərazidən təcili təxliyə olunub, sığınacaqlara, daldalanacaqlara yerləşdirilməlidir;

➤ Əhalinin sanitar yoxlanışının keçirilməsi, paltarların, texnikanın, tikililərin və digər obyektlərin

Yadda saxlayın!

Radioaktiv maddələrlə çirklənmiş zonada insanların davranışı və fəaliyyəti radiasiya şəraitinə uyğun müəyyənləşdirilir.

Radioaktiv maddələr çirklənmiş ərazidəsinizsə, mümkün qədər küçüyə az çıxın. Yerə oturmayın, açıq su hövzələrində çimməyin, meşədən meyvə və göbələk yığmayın, yoluxmuş zonada yetişdirilmiş meyvə-tərəvəzi almayın. İçəcək və qida hazırlamaq üçün suyu yalnız icazəli su borularından və qorunan quyulardan götürün. Ərzaq soyuducularda, şkaflar və emallı qablarda, polietilen kisələrdə saxlandıqda istifadəyə yararlı sayılır.

Güclü çirklənmə olduqda 3 sutkaya qədər sığınacaqda, sonrakı 4 sutka ərzində adi binalarda olmağa icazə verilir.

YANĞINLAR

Yanğınlar

İnsanın odla tanışlığı inkişafının ibtidai mərhələsindən başlamışdır. Qədim zamanlardan od və insan ayrılmaz yol yoldaşlarıdır. İnsanın gördüyü ilk alov vulkanın püskürmələri, ildırımın çaxması, kosmik cisimlərin düşməsi və ya partlaması, öz-özünə alışmalar və s. ola bilərdi. İbtidai insanlar oddan qorxur, onu ilahi qüvvələrə aid edir və ona sitayiş edirdilər. Qədim yunan mütəfəkkirlərinin fikrincə, od, hava, su və torpaq ünsürlərinin birgə vəhdəti dünyanın yaranmasının əsas özləyirdilər. İnsanların cəhənnəm əzabları haqqındakı təsəvvürləri, günahkarlara od vasitəsilə əzab verilməsi ilə bağlı idi.

Getdikcə insanlar oda alışdı, onu “cilovladı” və ondan səmərəli şəkildə: evlərin qızdırılmasında, yeməklərin hazırlanmasında, vəhşi heyvanlardan qorunmaqda, yeni-yeni materialların əldə edilməsində və s. istifadə etməyə başladı. Od tarixi tərəqqinin əsas mühərrikinə, insanların rifah mənbəyinə çevrildi.

İnsanlar tədricən odu sadə qurğuların köməyi ilə əldə etməyi, onu uzun müddət qoruyub saxlamağı öyrəndilər. Kibritin, daha sonra isə alışqanın icadı odun alınması prosesini sadələşdirdi. F.Engels yazırdı: **“Od əldə etmək qabiliyyəti insanın təbiətin müəyyən qüvvələri üzərində hökmranlıq qurmasına səbəb oldu və bununla da insanları heyvanlar aləmindən tam ayırdı.**

Odu bəşəriyyətin inkişafına göstərdiyi danılmaz xidmətləri ilə yanaşı həmçinin insanlara çəkdirdiyi çoxsaylı əzab və əziyyətlərinin də mənbəyidir. Bu o zaman baş verir ki, od insanların tam nəzarətindən çıxır və olduqca təhlükəli fəvqəladə halların, yeni yanğınların yaranmasına səbəb olur.

Baş verən bir yanğın ancaq ona məxsus xüsusiyyətləri olan unikal hadisədir.

Yanğınlar sayına və vurduğu ziyanlara görə bütün texnogen fəvqəladə hallar arasında öndədir.

YANĞIN ZAMANI BƏS HANSI DAVRANIŞ QAYDALARI YERİNƏ YETİRİLMƏLİDİR?

- təlaşlanmamaq;
- dərhal yanğınsöndürənləri çağırmaq üçün “101” və ya “112” telefon nömrəsinə zəng etmək;
- yanğının ilkin mərhələsində alovun üzərinə su, qum, torpaq tökmək, nəm əski ilə örtmək, odsöndürən balonların köməyi ilə müstəqil şəkildə söndürməyə çalışmaq;

- yanan pərdələri qoparmaq, alovu ayaqlarla tapdalamaq, üzərinə su tökmək və ya su qabının içinə atmaq;
- televizor alışıqda onu elektrik şəbəkəsindən ayırmaq, nəm, qalın əski ilə örtmək və ya içərisinə su tökmək;
- pəncərə və qapıları örtmək;
- otaqlarda gizlənmiş azyaşlı

- uşaqları tapmaq və təhlükəli ərazidən çıxartmaq;
- yaşlı insanlara, xəstələrə və zərərçəkmişlərə köməklik göstərmək;
- ehtiyat çıxışından və yanğın pilləkənlərindən istifadə edərək, əvvəlcədən hazırlanmış təhlükəsiz marşrut üzrə yanğın zonasını tez tərk etmək;
- mütəmadi olaraq səs siqnalları vermək;
- döşəməyə uzanmaq, kömək gözləmək və ya sürünərək çıxışa doğru irəliləmək;

- tüstüdən nəfəs orqanlarını qorumaq üçün nəm əskini üz nahiyəsinə tutmaq;
- eyvana çıxmaq, arxadan qapını örtmək və köməyə çağırmaq;
- oddan və istilik şüalanmasından qorunmaq üçün nəm, qalın əskidən istifadə etmək;
- giriş qapısını açarla bağlamamaq;
- liftdən istifadə etməmək.

NƏQLİYYATDA BAŞ VERƏN FÖVQƏLADƏ HALLAR

Sərnişin və yüklərin yaxın məsafələrə (100-200 km.) daşınmasının əsas vasitəsi avtomobil nəqliyyatıdır. Azərbaycanda 2013-cü ildə I mln. min avtomobil nəqliyyat vasitəsi qeydə alınmışdır ki, onlar vasitəsilə də 1,533 mln. sərnişin və 125 mln. ton yük daşınmışdır.

Təəssüflər olsun ki, avtomobil nəqliyyatında baş verən qəzalar insan tələfatına görə nəqliyyat növləri arasında liderdir. BMT-nin məlumatlarına əsasən dünyada yol-nəqliyyat hadisələri nəticəsində hər il 1,3 mln. həlak olur, 8 mln. nəfər əlil olur, iqtisadi itkilər isə orta hesabla 500 mlrd. ABŞ dollarından çoxdur.

Yol-nəqliyyatı hadisəsi-hərəkətdə olan ən azı bir mexaniki nəqliyyat vasitəsinin iştirakı ilə baş vermiş, insan ölümünə və ya onun xəsarət almasına, nəqliyyat vasitələrinin zədələnməsinə, yüklərin dağılmasına və digər maddi ziyanlara səbəb olan hadisədir. Avtomobil nəqliyyatında fəvqəladə halların 37,9%-i toqquşma, 37,1%-i vurma, 16,1%-i isə aşma nəticəsində baş verir.

Tezalısan, partlayıcı və radioaktiv yük daşıyan xüsusi təyinatlı avtomobillərin iştirakı ilə baş verən yol-nəqliyyat hadisələri həddindən artıq təhlükəli hesab olunur. Bu tip qəzalar çox sayda insan ölümünə və zədələnməsinə, böyük ərazilərin çirklənməsinə zərərli maddələrin ətraf mühitə atılmasına səbəb ola bilər.

Yol-nəqliyyat hadisələrinin əsas səbəbləri

- sürət həddini aşmaq
- yol hərəkət qaydalarını pozmaq
- nəqliyyat vasitəsini nasaz vəziyyətdə idarə etmək
- yeraltı keçidlərdən istifadə etməmək
- təhlükəyə məhəl qoymamaq, diqqətsizlik və ehtiyatsızlıq etmək
- işıqforun qadağancedici işığında yol ayrıcını keçmək
- əlverişsiz hava şəraiti: duman, buz bağlama, yağış
- nəqliyyat vasitələrini icazəsiz idarə etmək

Sərnişin-məktəblilərin öhdəlikləri

Marşrut nəqliyyat vasitələrini və ya taksiləri yalnız dayanacaq sahələrində və ya səkidə gözləmək lazımdır. Dayanacaqda nəqliyyat vasitəsi hərəkətsiz durdurduqda, o halda yolun işlək hissəsinə çıxmaq olar. Nəqliyyat vasitəsindən düşdükdə isə yubanmadan, yolu cəld şəkildə tərk etmək lazımdır.

Şagirdin evi ilə məktəb arasındakı yol nə qədər uzaq olarsa, şagird yola bir o qədər çox vaxt sərf etməli, tez-tez yolu və yolayrıcılarını keçməli, tanış olmadığı insanların arası ilə hərəkət etməli olur. Yol nə qədər uzaq olarsa, şagird bir o qədər çox təhlükələr ilə üzləşə bilər.

Onlar üçün daha böyük təhlükə yol və küçələrin hərəkət hissələridir. Burada yol-nəqliyyat hadisələri tez-tez baş verir ki, nəticədə xəsarət alan uşaqların 60 %-ni 7-13 yaşlarında olan məktəblilər təşkil edir. Belə hadisələr şagirdlər

məktəbə gedən və məktəbdən qayıdan vaxt daha tez-tez baş verir. Yol-nəqliyyat hadisələrinin təhlili göstərir ki, yollarda dəyən xəsarətlərin əsas səbəbləri: şagirdlərin yol hərəkət qaydalarını bilməmələri, yol hadisələri zamanı praktiki davranış vərdişlərinin olmaması, təhlükələrə laqeyd yanaşma və s.-dir. Şagirdlər yolun hərəkət hissəsindən və qadağan olunan yerlərindən keçərkən, istər-istəməz yol-nəqliyyat hadisələrinin iştirakçısı olurlar.

Yol-nəqliyyat hadisələri və digər fəvqəladə hallarla qarşılaşmamaq üçün məktəbə gedib qayıdarkən yolda şagird hərəkət edən zaman yol hərəkəti qaydalarına riayət etməlidir. Yolu elə seçmək lazımdır ki, daha uzaq olsa belə orada təhlükələr az olsun.

Məktəbdə dərslər başlamazdan əvvəl yolu bir neçə dəfə gedib-gəlmək lazımdır. Xüsusən birinci sinifə gedən uşaqlarda valideynlər buna daha da diqqət etməlidir. Böyüklər ilk vaxtlar uşaqları məktəbə qədər müşayiət etməli və uşaqlar bu yolu öyrənənədək onları daim nəzarətdə saxlamalıdırlar...

II. BÖLMƏ

MƏKTƏBDƏ MƏKTƏBLİLƏRİN TƏHLÜKƏSİZLİYİ

Məktəbdə təhlükəsizlik.

Hər bir şagird fəvqəladə hallarda özünün, həmçinin ətrafdakıların etdiyi hərəkət və amillərin nəticələrini qabaqcadan görməyi, fəvqəladə halların profilaktikası üzrə tədbirlər həyata keçirməyi və onların hər an yarana biləcəyinə hazır olmağı bacarmalıdır. Həmçinin, müxtəlif fəvqəladə hallar zamanı sağ qalmağı bacarmalı, şəxsi iradəni nəzarətdə saxlamalı, təlaşa düşməməli, fəvqəladə hallar zamanı hisslərlə deyil sağlam ağılla hərəkət etməlidir. Özünə və başqalarına ilk yardım göstərməyi bacarmalıdır.

Muxtar respublikamızda təkcə Naxçıvan şəhərində, rayonlarla yanası, ucqar kəndlərdə də müasir standartlara cavab verən ümumtəhsil məktəbləri tikilib istifadəyə verilmişdir. Məktəblərdə fizika, kimya laboratoriyaları avadanlıqlarla təchiz olunmuşdur. Şagirdlər belə laboratoriyalarda təcrübələr apararaq biliklərini daha da möhkəmləndirirlər. Bəs görək laboratoriyalarda hansı təhlükəsizlik qaydalarına riayət olunmalıdır?

Kimya dərslərində təhlükəsizlik

Təbiət elmlərindən biri olan kimya fənnində öyrənilən biliklərin daha yaxşı mənimsənilməsi üçün laboratoriyalarda təcrübələr aparılır. Bu zaman tezalısan, zərərli, partlayıcı maddələr, açıq alov və zərif şüşə qablardan (kolba, sınaq şüşəsi) istifadə edərkən və ya təcrübə zamanı təhlükəli buxarlarla doymuş hava mühitində şagirdlər zərər çəkə bilər.

Bir yerdə xeyli miqdarda zərərli maddələrin toplanması şagirdlər üçün ciddi təhlükə mənbəyidir. Kimya kabinetində təhlükəsizlik qaydalarının pozulması, təcrübə apararkən müəllimin göstərişlərinə düzgün əməl olunmaması, şagirdlərin diqqətsizliyi və s. müxtəlif fəvqəladə halların baş verməsi ilə nəticələnər.

Şagirdlər kimya dərslərində olarkən davranış və təhlükəsizlik qaydalarını bilməli, müəllimin göstərişlərinə riayət etməlidirlər.

Kimya dərslərində ümumi təhlükəsizlik tələbləri.

Kimya kabinetində (laboratoriyada) ancaq kimya müəllimi ilə birlikdə olmağa icazə verilir. Təcrübələr keçirilən zaman kimya kabinetində kənar şəxslərin daxil olması ancaq müəllimin icazəsi ilə ola bilər.

Kabinetdə iş zamanı şagirdlər xalata olmalı və müəllimin göstərişi ilə fərdi mühafizə vasitələrindən (əlcək, önlük, qoruyucu eynək və s.) istifadə etməli və iş yerlərini səliqəli saxlamalıdırlar.

Praktiki işin icrasına başlamazdan öncə dərslik və ya vəsait üzrə onun həyata keçirilməsi qaydası yaxşı mənimsənilməlidir. Ancaq təlimatları-dıqdan sonra və müəllimin

icazəsi ilə müstəqil şəkildə işə başlanılır.

Reaktivlərlə iş öncəsi onların xüsusiyyətləri ilə tanış olmalı, onların oddan təhlükəli, zəhərli olmalarına, digər kimyəvi maddələrlə partlayıcı qarışıq əmələ gətirmə imkanına xüsusi diqqət yetirməlidir. Reaktiv və müxtəlif məhlullarla təhlükəsiz davranışa, qabların qızdırılması və doldurulması metodları üzrə müəllimin göstərişlərinə riayət olunmalıdır.

İş üçün hazırlanmış cihaz əvvəlcə müəllimə və laboranta göstərilir. Zəhərli və pis qoxu verən maddələrlə bağlı bütün təcrübələr sorucu şkaflarda aparılmalıdır. İş bitdikdən sonra şagirdlər əllərini sabunla təmiz yumalıdır

Fizika dərslərində təhlükəsizlik.

Fizika fənni potensial fənlərə aid edilir. Ümumtəhsil məktəblərinin fizika dərslərində 200-dən çox sınaq təcrübəsi, onlarla ümumi laborator və fiziki praktiki işlərin aparılması nəzərdə tutulmuşdur. Təcrübələrin aparılması zamanı müxtəlif avadanlıq, cihaz, alət, reaktiv maddə, elektrik cərəyanı və yanan qazdan istifadə olunur.

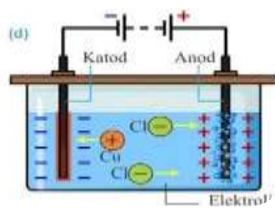

Laborator avadanlığının nasazlığı, iş zamanı yol verilən səhvlər, təhlükəsizlik qaydalarının pozulması fizika dərslərində müxtəlif növ xoşagəlməz hadisələrin baş verməsinə səbəb ola bilər.

Praktiki işlər yerinə yetirilərkən yanğın, partlayış, zədələnmə kimi hallar da yarana bilər.

Zədələnmə halları ən çox laborator və praktiki məşğələlərin keçirildiyi vaxt müşahidə olunur.

Laboratoriyalarda məktəblilər üçün aşağıdakı təhlükəli amillər ola bilər:

elektrik
cərəyanı

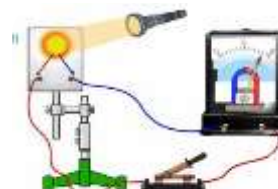
zərərli, alışqan,
tezalışan,
partlayıcı
maddələr

açıq alov

təhlükəli
buxar

hərəkət edən cihaz,
mexanizm, qurğu və ya
ya onların hissələri

Bədən tərbiyəsi dərslərində təhlükəsizlik

Məktəb təhsilinin ümumi strukturunda bədən tərbiyəsi dərsi əhəmiyyətli yer tutur. Çünki bu dərstdə məktəbli bir şəxsiyyət kimi gücünü, zirəkliyini, hərəkətlərinin cəldliyini, dözümlülüyünü inkişaf etdirir. Bədən tərbiyəsi dərsləri məktəb stadionunda, idman zalında keçirilir. Bədən tərbiyəsi dərslərində müxtəlif idman avadanlıq və ləvazimatlarından, istifadə edilir. Şagirdlər tapşırıqları yerinə yetirir, çevik oyunlarda iştirak edir, nəzərdə tutulan normativləri ödəyirlər. Dərslərin keçirildiyi yer və bu zaman istifadə olunan avadanlıqlar şagirdlərin fiziki və mənəvi inkişafına daha çox kömək edir. Lakin bəzi hallarda məktəbdə keçirilən bədən tərbiyəsi dərslərində zədələnmə halları da baş verir.

Müəyyən olunmuşdur ki, idman zədələnmələrinin yarısından çoxu məktəb yaşlarında olur. Zədələnmələr daha çox 12-14 yaşlarında olur. Məktəblilərin aldığı zədələrin 65-70 %-i bədən tərbiyəsi dərslərində baş verir.

Bədən tərbiyəsi dərslərində ən çox 5-7-ci sinif şagirdləri zədələnilir. Zədələnmə halları açıq havada məşğələlər keçirilən zaman daha tez-tez baş verir. Bədən tərbiyəsi dərslərində alınan zədələrin

əksəriyyəti xarakterinə görə ağır xəsarətlərə aid edilir.

Şagirdlər arasında daha çox sümüklərin sınıması, bağların dartılması və qopması bədənin müxtəlif sahələrinin zədələnməsi, beyin silkələnməsi və s. hallar qeydə alınır.

İdmanda zədələnmə hallarında əziklər, dartılmalar üstünlük təşkil edir. Zərər-çəkmiş uşaqların 1/3-də sınıq və çıxıqlar qeydə alınır. Sınıqların 85 %-ə qədəri yuxarı ətrafların payına düşür. Aşağı ətrafların sümüklərinin sınığı daha çox futbol oyunları zamanı baş verir.

Məktəblilər arasında zədələnmə hallarının 65-70 %-i idmanla qeyri-peşəkarcasına məşğul olanda da baş verir. İdmanla qeyri-peşəkar məşğul dedikdə, məktəblilərin böyük-lərin nəzarəti olmadan keçirdikləri idman oyunları, məşğələləri və bu zaman aldıkları zədələr başa düşülür. Bu halda məktəblilərin

aldıqları zədələrin səviyyəsi bədən tərbiyəsi dərslərində aldıqları zədələrdən xeyli çox olur.

Bədən tərbiyəsi dərslərində zədələnmələrin əsas səbəbləri

intizam və təhlükəsizlik tələblərinin pozulması

**məktəblinin öz fiziki gücünün (xüsusən də keçirdiyi
xəstəlikdən sonra) düzgün qiymətləndirilməsi**

**idman ləvazimatı və ya avadanlıqların məktəblilərin
fiziki imkanlarına uyğun olmaması**

**idman ayaqqabısı və ya geyimlərinin idman dərslərinin
tələblərinə cavab verməməsi**

şagirdlərin ehtiyatsızlığı, diqqətsizliyi və dəcəlliyi

Fəal fiziki hərəkətlərin qəflətən dayandırılması şagirdlərin sağlamlığı üçün həddindən artıq təhlükəlidir. Belə hallarda baş gicəllənmələri, hətta özündən getmə də baş verə bilər. Soyuma 5-6 dəqiqə ərzində həyata keçirilməli, bu zaman sakit addımlarla yerimək, asta qaçmaq və əllərlə dövrə vurmaq lazımdır. Ürək döyüntüsü normaya düşdükdən sonra soyuma hərəkətlərini dayandırmaq olar. İsinmə və soyuma hərəkətlərinin sağlamlandırıcı rolu zədələnmə riskini azaltmaları, idman hərəkətləri zamanı və sonralar ürək-damar xəstəliklərinin yaranmaması və ya kəskinləşməməsi üçün profilaktikadır.

Bədən tərbiyəsi dərslərində müxtəlif növ məşğələlər zamanı zədələnmələrin əsas səbəblərindən biri də şagirdin orqanizminin fiziki yüklənməyə tam hazır olmamasıdır. Bu halda xüsusən də aşağı temperatur şəraitində əzələlər, bağlar və vətərlər dartıla və zədələnməyə bilər. Dərslərdə, məşq və yarışlarda zədələnməmək üçün vacib element bədən

ucuismsı ucun eadən isınnə nərəkətlərini.

Tənəffüs zamanı təhlükəsizlik

Tədris prosesi şagirdlərin istirahəti dərslər arasındakı fasilələrdə tənəffüslərdə təmin olunur.

Məktəb zədələnmələrinin təhlilinin nəticələri göstərir ki, məktəb vaxtı alınan zədələrin əksəriyyəti tənəffüs zamanı baş verir. Bu zədələr əsasən şagirdlər tərəfindən nizam-intizamın pozulması nəticəsində baş verir. Az hərəkətli dərslərdən sonra şagirdlər tənəffüs zamanı qaçır, yıxılır, bir-birlərini itələyir, çantalarla vurur və s. İlk baxışdan “zərərsiz” görünən bu əyləncələr tez-tez zədələnmələrə və faciəvi nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Tənəffüs zamanı ümumi təhlükəsizlik tələblər

İlk növbədə nizam-intizam qaydaları pozulmamalıdır. Pilləkənlərlə, beton, asfalt və buz örtüklü yollarla hərəkət edərkən diqqətli və ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bəzən uşaqlar buz örtüklü yerlərdə sürüşməyi oyuna, əyləncəyə çevirirlər. Belə yerlərdə hətta yüngül yıxılma ciddi zədələnmələr əl-ayağın sınması, kəllə-beyin zədəsi, əziklər, dartılmalar və s. ilə nəticələnmə bilər.

Məktəblilər bir-birinə daş, qələm, pozan və digər əşyalar atmamalı, həmçinin xətkəşlə “qılnc” kimi oynadılmamalıdır. Bu cür hərəkətlər görmə qabiliyyətinin itirilməsinə, üz baş və daxili orqanların zədələnməsinə gətirib çıxara bilər.

Müstəqil şəkildə təsərrüfat və tədris-təcrübə zonasının ərazisinə, zirzəmi, lyuk, çardaq və texniki otaqlara girməməlidir. Bu yerlərdə olan kommunikasiya xətləri, qazanxanalar, transformator yarım-stansiyası şagirdlərin sağlamlığı üçün təhlükəli qurğudur.

**III. BÖLMƏ.
MƏİŞƏTDƏ
MƏKTƏBLİLƏRİN
TƏHLÜKƏSİZLİYİ**

Məktəblilərin məişətdə təhlükəsizliyi.

Məişətdə bədbəxt hadisələr çox zaman yay aylarında uşaqların tətillə vaxtlarında, təkbaşına olduqları və ya ev-təsərrüfat işləri gördükləri zaman baş verir.

Məişət zədələnmələrinin 70 %-i yüngül xəsarətlərin, (əzik, çıxıq, bağların dartılması) 30 %-i isə ağır xəsarətlərin, (sınıq, yanıq, beyin silkələnməsi, zəhərlənmələr) payına düşür.

Məktəblilərin məişət zədələnmələrinin əsas hissəsi yanıqlarla bağlıdır. Yanıq zədələnmələrinin 37 %-i kiçik yaşlı məktəblilərin, 10 %-i isə yuxarı sinif şagirdlərinin payına düşür. Yanıqlar çox zaman məktəblilərin odla və tezalısan maddələrlə ehtiyatsız davranışları nəticəsində baş verir. Son illər pirotexniki məhsullardan istifadə nəticəsində baş verən yanıqların, xüsusən də göz yanıqlarının sayında artım müşahidə olunur.

Məişət zədələnmələrinin yaranma səbəbi çox hallarda yad cisimlərin orqanizmə düşməsi ilə bağlı olur. Tənəffüs yollarına yad cisimlərin düşməsi hallarına daha çox məktəb yaşına çatmamış uşaqlarda və aşağı sinif şagirdləri arasında rast gəlinir. Məktəblilərdə gözə yad cisimlərin düşməsi tez-tez müşahidə olunur. Bu zədələr daha çox oğlan uşaqları (85 %) üçün səciyyəvidir. Gözə xəsarət daş, qar topu, şüşə qırıntısı, "qılınc", "tapança" və s. ilə yetirilir. Göz zədələri təcili tibbi yardım, cərrahi müdaxilə, uzun müddətli müalicə tələb edir.

Məktəblilər arasında geniş yayılmış zədələnmələrdən biri də elektrik cərəyanının vurmasıdır. Bu xəsarət açıq cərəyan daşıyan əşyalarla (nasaz məişət elektrik cihazları, elektrik naqilləri və s.) təmas halında elektrik cərəyanının bədənin müxtəlif hissələrindən keçməsi ilə əlaqədardır.

Elektrik cərəyanının vurması hər zaman ağır nəticələrə səbəb olur. Məişətdə elektrik cərəyanının vurması balaca uşaqların

dəcəlliyi ucbatından da olur. Hətta, həkimlər zərərçəkənin həyatını xilas edə bilsələr belə, bəzi hallarda əlillikdən qaçmaq demək olar ki, mümkün olmur. Elektriklə zədələnmə hallarında zərərçəkənlər uzun müddətli müalicələrdən və çoxsaylı əməliyyatlardan keçməli olurlar.

Məktəblilərin qida zəhərlənməsindən mühafizəsi

Məktəblilərin məişət zədələnmələrindən biri də qida zəhərlənmələridir. Bütün zəhərlənmələrin 90%-dən çoxu məişət şəraitində baş verir. “Zəhərlənmə” diaqnozu ilə xəstəxanalara çatdırılanların 50 %-dən çoxunu məktəb yaşlarında olan uşaqlar və yeniyetmələr təşkil edir. Qida zəhərlənmələrinin əksəriyyəti bazar və bayram günlərində baş verir.

Məktəblilərin təhlükəsizliyi təkcə məktəbdə deyil, həmçinin gündəlik həyatda da təşkil olunmalıdır. Valideynlər məişətdə yaranacaq xoşagəlməz hallarla yanaşı, qidalanma zamanı da uşaqların təhlükəsizliyinə xüsusi diqqət etməlidirlər.

Xüsusən gəzinti, istirahət vaxtı məktəblilərin normal istirahətlərinin və səmərəli vaxt keçirmələrinin zəruri şərti müxtəlif çeşidli və keyfiyyətli ərzaq məhsulları ilə mütəmadi olaraq qidalanmalıdırlar.

Qida ehtiyatları səliqəli saxlanmalı və səmərəli şəkildə istifadə edilməlidir. Qida zəhərlənmələri bəzən məktəblilərin çöldə sanitar gigiyenik qaydalara uyğun olmayan yeməklərdən istifadə-dəsi zamanı da olur. Qida mənbəyi kimi xüsusən yay vaxtı meşəyə gəzintiyə getdikdə bəzi bitkilərdən, göbələklərdən qida məhsulu kimi istifadə edilir.

Bitkilərlə qidalanarkən gözlənilən əsas təhlükəsizlik tələbləri.

Tanış olmayan bitkilərin istifadəsindən tam imtina olunmalıdır. Çirkli və xarab bitkiləri qida kimi istifadə etməyin. Əvvəlcə bütün bitkiləri təmizləmək, zədəli yerləri ayırmaq və yumaq lazımdır.

Biləyin iç tərəfinə bitkinin şirəsini sürtün və 15 dəq. gözləyin. Əgər bu yerdə göynəmə, yanma hiss etdinizsə, bu bitkini yemək olmaz. Bitkinin bir parçasını ağızınızda 5 dəq. saxlayın, əgər xoşagəlməz hiss yaranmadısa, onu çeynəyin.

Acılığın, yanmanın və sabun dadının yaranması bitkinin zəhərli olmasının əlamətidir. Qida vaxtı bir dəfəyə çox miqdarda bitkilərdən istifadə etməyin.

Qidada yetişmiş yeməli meyvə və giləmeyvələrdən istifadə oluna bilər.

Heyvanların dişləməsi, sancmasından məktəblilərin mühafizəsi.

Muxtar Respublikamızın ərazisi fauna və florasının müxtəlifliyi ilə zəngindir. Təbiət öz füsunkar gözəlliyi ilə insanı valeh edir. Bu gözəl təbiəti qorumaq və gələcək nəsillərə saxlamaq bizim borcumuzdur.

Ancaq müəllimlər, valideynlər məktəblilərə hər yerdə olduğu kimi meşəyə, çölə gedərkən də təhlükəsizlik qaydalarını aşılamaladırlar. Xüsusən heyvanların dişləməsi, sancması kimi hallardan mühafizəsi öyrədilməlidir. Bunlardan ən təhlükəli hal ilan sancmasıdır.

İlan sancması. İlanlar ot, kol, səhra, boş qalmış tikili, çay sahili, mağara və meşələrdə, bəzi növləri isə suda yaşayırlar. Çox hallarda ilanlar yüksək dağlıq ərazilərə sürünür, ot və ya saman tayası, çürümüş ağac kötöklərində gizlənilir. İlanlarla qarşılaşmaq qəfil baş verdiyindən bu vəziyyətdə insan sanki donur, bəzən qışqırır, şüursuz hərəkətlər edir. Belə halların baş verməməsi üçün ilan yaşayan yerlərdə onunla hər zaman qarşılaşmağa hazır olmaq lazımdır. Bu yerlərdə atılmış ilan dərisinə, skletinə, qumda və ya nəm torpaqda onun izlərinə rast gəlmək olar. İlanla qarşılaşdıqda ona əl vurmaq, onu təqib etmək, tutmağa və ya ələ götürməyə çalışmaq olmaz.

İlanın zəhərli və ya zəhərsiz olmasını vaxt məhdudiyyəti və gözlənen təhlükə şəraitində müəyyən etmək çox çətindir. Bu səbəbdən, təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün hər bir ilanla zəhərli ilan kimi davranmaq lazımdır. İlan aşkar edilən zaman sakitliyə riayət etmək, ani hərəkətlər etməmək, ilanı qorxutmamaq və qaçmamaq lazımdır.

İlanlar insanlardan qorxur və heç vaxt onlara səbəbsiz yerə hücum etmirlər. İlanlar insanı yalnız özünümüdəfiə məqsədilə sancırlar.

Əgər ilan təhdid və hücum pozasını alıbsa, dərhal çəkilmək, ani hərəkətlər etmək, ilan tərəfə əl və ya ayağı uzatmaq, arxası ona tərəf dönmək olmaz. İlanlar insanı əsasən əl hissələrindən dişləyir.

Ölmüş hesab edilən ilanla olduqca ehtiyatlı davranmaq lazımdır. Zəhərli dişin təsadüfi sancması zəhərlənməyə səbəb ola bilər.

Zəhərli ilanın sancması olduqca təhlükəlidir. Zəhər insanın ciddi zəhərlənməsinə, hətta ölümünə belə səbəb ola bilər. Zəhərli ilanın sancmasının nəticələrinin ağırlığı daha çox sancma yerindən asılıdır. Zəhərli ilanın sancmasını azyaşlı uşaqlar daha ağır keçirirlər. Sancmadan dərhal sonra zəhər sürətlə qana keçir, onunla orqanizmə yayılır və

həyati əhəmiyyətli sistemlərə (tənəffüs, mərkəzi sinir, ürək-damar, əzələ və s.) zərbə endirir. Demək olar ki, hər bir zəhərli ilanın sancması yandırıcı ağrıya, sancma yerində dərinin qızarmasına, hərəkət koordinasiyasının və nitqin pozulmasına, ağız sulanmasının artmasına, yuxu gətirməyə, nəfəs almanın ağırlaşmasına, bədən temperaturunun artmasına, baş gicəllənməsinə, ürək bulanmasına, qan təzyiqinin azalmasına və qıcolmaya səbəb olur. Bu zaman özündən getmə və ölüm halları da mümkündür.

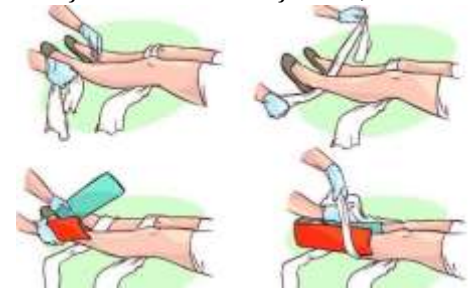
Əgər dişləmədən 15-20 dəq. sonra insanda şişmə, baş ağrısı, ağızda quruluq hissi, ürək bulanması, bədən temperaturunun artması müşahidə olunmursa, bütün funksional sistemlər normal işləyirlərsə, deməli insan orqanizmində zəhər yoxdur.

İlan sancması zamanı ilk yardım.

➤ Sancmadan dərhal sonra zərərçəkəni üfüqi vəziyyətdə uzadın, bu zəhərin qana qarışmasının sürətini minimuma endirəcək. Zərərçəkəni sakitləşdirin, onun özbaşına hərəkət etməsinə imkan verməyin, xəstəxanaya çatdırın.

➤ Zəhərin qana tez daxil olmasının qarşısını almaq üçün dişləmə yerinə soyuq əşya qoymaq olar. Yaranı spirt, zelyonka ilə dezinfeksiya edin, təmiz sarğı qoyun.

➤ Şiş artdığı halda sarğının əzələləri sıxmaması üçün onu boşaltmaq lazımdır. Zəhəri yaradan barmaqlarla sıxıb çıxarın.

➤ Zərərçəkənə bol maye - su, çay, süd, kisel, bulyon verin. Bu zaman qəhvə içirtmək qadağandır. Bol su içmək zəhərin orqanizmindən çıxmasına kömək edir.

➤ İlan zəhərinə qarşı xüsusi dərmanlar varsa, onu inyeksiya vasitəsi ilə əzələ daxilinə vurun. Bunu dişləmədən sonra 30 dəq ərzində etmək lazımdır. Zərərçəkəni dərhal xəstəxanaya çatdırın. Zərurət olduqda süni nəfəs vermək və ürəyi birbaşa masaj etmək olar.

*Sancılmış yerdə
kəsiklər etmək və ya
zədələnmiş sahəni
kəsib götürmək.*

*Sancılmış yeri qaynar
əşya, turşu, kül ilə
yandırmaq.*

**İlanın dişləməsi zamanı
BUNLARI etmək qadağandır!**

*Padzəhr kimi spirtli
içkilərdən istifadə
etmək qanda onun
olması zəhərin
təsirini daha da artırır
bilər*

*Hər hansı bir fiziki iş
görmək*

*Zərərçəkənə ilkin
yardımın göstərilməsi
zamanı sadalanmış
tələblərə riayət
olunmaması insan
sağlamlığına daha
böyük zərər yetirir,
diaqnozun düzgün
təyin edilməməsi
müalicə işini
çətinləşdirə bilər.*

NƏTİCƏ:

Məktəblilərin sağlamlığı, təhlükəsizliyi dövlətin, cəmiyyətin, təhsil və tibb müəssisələri işçilərinin, valideynlərin birgə səyi ilə həll edilməlidir. Məktəblilərin sağlamlıq vəziyyəti həmçinin onların özlərindən, yaşadıkları həyat tərzindən, vərdiş, qidalanma və gündəlik fəaliyyət rejimindən, tədrisin və asudə vaxtın səmərəli təşkilindən asılıdır. Məktəblilər öz hərəkətlərini, davranışlarını və tədbirlərini elə planlaşdırmalıdırlar ki, bu onların sağlamlığının daha da möhkəmlənməsinə kömək etsin.

Unutmayaq ki, insanın malik olduğu ən dəyərli şey - onun həyatıdır. Sağlamlığımızı və təhlükəsizliyimizi həmişə qoruyaq.

ƏZİZ MƏKTƏBLİ BU TELEFON NÖMRƏLƏRİNİ
HƏMİŞƏ YADDA SAXLA!

Yangınsöndürmə xidməti 101

Polis bölməsi 102

Təcili tibbi yardım 103

Qaz qəza xidməti 104

Fövqəladə Hallar Nazirliyi 112

Təqdim olunan bu vəsaitdə Naxçıvan Muxtar Respublikasında baş verə biləcək fəvqəladə hadisələr, məktəb binasında, məktəbyanı ərazidə, dərslərdə, tədbirlərdə MƏKTƏBLİLƏRİN sağlamlığına və həyatına təhlükə törədə biləcək xoşagəlməz hallarda onların davranış düzgün davranış qaydaları, özlərini qorumağı əks olunmuşdur.

Vəsait Naxçıvan Muxtar Respublikası Fəvqəladə Hallar Nazirliyinin mülki müdafiə işinin təşkili şöbəsinin əhalinin mülki müdafiə və fəvqəladə hallara hazırlıq bölməsinin mülki müdafiə qüvvələrinin hazırlığı üzrə baş məsləhətçisi dövlət qulluqçusu Alməmmədova Afaq Azər qızı tərəfindən işlənib hazırlanmışdır.

Vəsait Naxçıvan Muxtar Respublikası Fəvqəladə Hallar Nazirliyinin mülki müdafiə işinin təşkili şöbəsi tərəfindən müzakirə edilmişdir.